

Náš rozhovor**Rozhovor s patriarchou pedagogiky,
prof. Josefem Maňákem**

Milý příteli, nemluvíme spolu na stránkách Universitas poprvé, ale dnes máme k rozhovoru zvlášť významnou příležitost – dožíváš se věku 90 let, který není každému dopřán, a to v dobrém duševním stavu. Jak své výročí prožíváš?

Je to zvláštní pocit, jako kdybych stál na vysokém kopci a rozhlížel se kolem. Svě seniorské a kmetské výročí jsem nijak zvlášť nevnímal, protože jsem na plné obrátky pracoval. Nyní už „odpočívám“, ale stále něco publikuji o problematice, která mě zajímá, hlavně však píšu recenze a posudky na doktorské a habilitační práce apod. Z toho kopce se také častěji rozhlížím po uplynulém životě, kriticky posuzuji, zda jsem něco aspoň trochu hodnotného po sobě zanechal, a zamýšlím se nad dalšími perspektivami svého oboru a společnosti vůbec – tedy typicky starécké přemítání. Ale vidím také kolem sebe hodně vynikajících lidí, které obdivuji – a mám z nich radost. Horší je to s mou fyzickou stránkou. Před 60 lety jsem si při vojenské službě těžce poranil koleno a následkem toho jsem celý život elegantně kulhal. Postupem doby se ovšem má chůze zhoršovala, přidávaly se další problémy, takže nyní obtížně chodím i s berlí. Ale nevzdávám se, bojuji a utěšuji se tím, že mé potíže stáří začínají od nohou, nikoliv od hlavy.

Je o Tobě známo, že jsi pracovitý a houževnatý. Prozrad' aspoň něco o své cestě za vzděláním.

Pocházím z Hornácka. Od útlého mládí jsem musel pomáhat na poli a starat se o hospodářská zvířata. Považoval jsem to za cosi normálního, protože takový byl veškerý život kolem mne. Avšak přitahovala mě také škola, měl jsem silnou potřebu číst, doma jsme však neměli žádné knihy. Chodil jsem dva roky do měšťanské školy, ale prosadil jsem si přestup na gymnázium. Tím se mi otevřela cesta k dalšímu vzdělávání. Studoval jsem na filozofické fakultě v Praze češtinu a ruštinu a v Olomouci už při zaměstnání pedagogiku a psychologii. Po desetiletém učitelování jsem byl přijat na Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, odkud jsem přešel do Brna na Pedagogickou fakultu Masarykovy univerzity.

Které osobnosti Tě na cestě za poznáním nejvíce ovlivnily?

Bylo jich hodně. Zejména jsem oceňoval ty, které mě nějak povzbuzovaly nebo podporovaly. V Praze mně imponoval Příhoda, Hendrich, Havránek, Kopecký, v Olomouci Vaněk, Koukal, v Bratislavě Stračár, Bakoš, ale i řada dalších.

Kterým tématům ses ve své odborné a vědecké práci věnoval nejvíce?

Jako učitele na gymnáziu mě zaujaly otázky a problémy, s nimiž jsem se denně setkával. O nich jsem též publikoval své první studie. Byla to např. problematika rozsahu slovní zásoby cizího jazyka ve výuce, problém domácích úkolů, zásady objektivní klasifikace žákovských výkonů, výukové metody aj. V řešení těchto problémů jsem pokračoval i po přechodu na vysokou školu, napsal jsem o nich publikace a přemýšlím o nich dosud. Velmi mě zaujala problematika aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků. Snad to bylo způsobeno tím, že na měšťanské škole, kterou založil Josef Úlehla a na níž ještě v době, kdy jsem ji navštěvoval, žil duch reformního hnutí. Postupně jsem si tyto souvislosti začal uvědomovat a začal zkoumat. Napsal jsem o těchto tématech řadu studií, ale zajisté jsem neobsáhl vše. Dnes se tyto otázky hodně sledují, počet publikací o nich je téměř nepřehledný, avšak situace v pedagogickém terénu se úměrně tomu příliš nelepší.

Pravděpodobně je to tím, že škola dnes čelí obrovskému nárůstu informací, velkému tlaku nových úkolů, které před ní stojí a domáhají se uplatnění. Víím, že se o dění v dnešní škole velmi živě zajímáš; prosím, vyjádři se k ní.

Především jde o otázku kurikula. Výběr učiva a pojetí vyučovacích předmětů tvoří jádro každého řešení daného problému. V prvé řadě se jedná o rozsah poznatků, které škola po dnešním školáku požaduje. A to jsou ještě další oblasti, které škola zanedbává nebo je ignoruje, např. etika, psychologie, ekonomie aj. Co se týče

přetěžování žáků, musím konstatovat, že různé pokusy o řešení skončily nezdarem, protože vytvořit přiměřený didaktický systém učiva, který se dynamicky stále přetváří, je úkol nesnadný, který by měli řešit odborníci příslušných oborů. Ti jsou však (většinou) zahleděni jen do problematiky svého oboru a potřebu systému poznatků pro potřebu vzdělávání si příliš neuvědomují. Proto se ani dobře koncipované pokusy o pedagogické řešení, jako např. základní učivo, curriculum, exemplární učivo apod., neprosadily.

Myslím, že se s tím nesmiřuješ a hledáš další perspektivu řešení. Četl jsem některé Tvé náměty a návrhy. Prosím, aspoň krátce je představ.

Mnoho světových myslitelů se shoduje v tom, že naše civilizace je na rozcestí a že je nezbytné zvolit novou cestu dalšího rozvoje. Já se mohu vyjádřit jen k oblastí, v níž celý život pracuji – tedy ke škole a vzdělávání. Domnívám se, že i zde je změna nezbytná. Společnost bude muset převzít větší díl odpovědnosti za edukaci mladé generace, protože slábne vliv dřívějších formativních činitelů, např. náboženství. Mění se rodina, rodí se méně dětí, vzrůstá přebujelý individualismus, na druhé straně roste volný čas, zvyšuje se blahobyt a mládež si s tím neví rady. To všechno mění dřívější způsob života; je nezbytné stanovit nové cíle a hledat prostředky k jejich dosažení. Škola přece nemůže zůstat stranou, naopak měla by se stát centrem života ve své komunitě, v němž budou nacházet všichni, mladí i staří, možnost kulturně se vyžívat a vzdělávat se.

Důležitým posláním školy je rozvoj nového myšlení. Odkazuji tu na Einsteinovu myšlenku v manifestu z padesátých let minulého století při hrozbě atomové války:

„Je nezbytné nové myšlení, má-li lidstvo dále žít.“ Podíváme-li se na světové dění, na probíhající války, zbytečné utrpení a hlad, na náboženský fanatismus, na nové zbraně atd., musíme dát Einsteinovi za pravdu. Nesmíme však propadnout defetismu, ale musíme začít nově myslet a též jednat. Východiskem by mohlo být vidět a řešit vše v systému, důsledně třídit záplavu informací, zabývat se zbytečných nebo škodlivých, podporovat tvořivé úsilí na všech úrovních, nesmiřovat se s nedostatkem, do čelných funkcí stavět nejlepší mozky a charaktery atd. To je, myslím, cesta, po níž musíme jít. Velkou úlohu má v tomto úsilí škola, učitel. Jde o nové myšlení, nové chování, ale nejde o nedosažitelné cíle, lidí, kteří takto smýšlejí, přibývá. Jsem zatvrzelý pedagogický optimista.

Jsem přesvědčen, že při svém tvůrčím neklidu promýšlíš nějaké téma, které Tě mimořádně zaujalo a už mu dáváš i literární podobu. A protože je Tvé povaze vlastní, že preferuješ pohledy do budoucna (i když současně ctíš retrospektivní ohlédnutí pro jeho poučnou a inspirativní potenci), jsem přesvědčen, že uchovááš v mysli i projekt, který Ti nedopřává klidu a rád bys ho uskutečnil. Jsi ochoten na závěr našeho rozhovoru prozradit, o co se jedná?

Plánů do budoucna bych měl mnoho, ale musím být strážlivý vzhledem k svému věku a zejména k problémům s chůzí. Chtěl bych přepracovat Nárys didaktiky a vrátit se k metodám výuky, ale... V žádném případě bych nechtěl vyrábět makulaturu, které je stejně hodně. Má-li být plánované téma zpracováno na úrovni, musí mít autor kromě jiného rozhled po

světě, a to v hlavních jazykových oblastech. Nezbytný je tedy přístup k příslušné odborné literatuře. To znamená, že si ji buď musí kupovat, nebo navštěvovat knihovny a studovny, což je pro mne nyní velmi obtížné. Uvedu příklad jedné potíže: Potřeboval jsem publikaci R. Pelánka Modelování a simulace komplexních systémů, která vyšla na naší univerzitě. Sháněl jsem ji přes knihkupectví několik měsíců. K uvedeným tématům bych potřeboval desítky nebo stovky knih a studií, abych nenosil sebov do Atén. Tož se musím smířit se svými možnostmi a zaměřit své úsilí jiným směrem, a to orientovat se na organizačně méně náročná témata. Zajímám se např. o další vývoj vzdělávání, školy, práce učitele. K některým z těchto problémových okruhů jsem se už vyjádřil, chtěl bych v tom proto pokračovat. Tady se mohu opřít také o své celoživotní zkušenosti a o podněty z přístupnější literatury. Uvědomuji si ovšem, že i v této problematice číhají na autora různá úskalí, kterým se musí vyhnout. Orientace na budoucnost však patří do našeho oboru, vždyť veškerá edukace směřuje do budoucnosti. A na ní nám všem přece musí záležet. Tak nějak si představuji svou další odbornou práci.

Děkuji Ti, milý patriarcho věkem, ale mladíku myšlením, za rozhovor i za náměty k přemýšlení. Vidím, že ani nový titul Tě nezměnil a že zůstáváš věren svému přesvědčení nerozmnožovat zlo a pomáhat zlepšovat svět. Přeji Ti do dalších let hodně zdraví a mnoho úspěchů v Tvém úsilí.

*S jubilantem rozmlouval
Vladimír Spousta.*

Josef Wagner,
Podobizna sochařky Marie Kulhánkové, 1927